

Acta Sana

„Mens sana in corpore sano”

Az egészségügyi és a szociális ellátás elmélete és gyakorlata

A Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar
Tudományos Lapja

2008.
III. évfolyam 2. szám

**Az egészségügyi és a szociális ellátás elmélete és gyakorlata
A Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és
Szociális Képzési Kar Tudományos Lapja**

**2008.
III. évfolyam 2. szám**

TARTALOMJEGYZÉK

Szociális ellátások és intézmények Szegeden 1945 – 1990 - I. Bárány Ferenc	7
Gyermekszegénység - Lakásmegtartási nehézségek és a gyermek- szegénység kapcsolata Szentesen Szabó Péter	17
Nursing Shortage: A Global Healthcare Crisis Annie Collins	26
Útmutató az Acta Sana szerzői számára	32
Guidelines to the Authors of Acta Sana	34

**The Theory and Practice of the Health and Social Service
Scientific Journal of University of Szeged
Faculty of Health Sciences and Social Studies**

**2008.
Vol. 3. No. 2.**

CONTENTS

Social Services and Institutes in Szeged 1945 – 1990 - I. Ferenc Bárány	7
Child poverty - Connection of home holding difficulties and child poverty in Szentes Péter Szabó	17
Nursing Shortage: A Global Healthcare Crisis Annie Collins	26
Útmutató az Acta Sana szerzői számára	32
Guidelines to the Authors of Acta Sana	34

Szociális ellátások és intézmények Szegeden 1945 – 1990

I.

Bárány Ferenc

Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar

Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék

e-mail: barany@etszk.u-szeged.hu

Kulcsszavak: szociális közigazgatás, szociális intézmények, gyermekvédelem

Összefoglalás

A tanulmány első része Szeged városi szociális közigazgatás és szociális intézmények 1945 és 1990 közötti történetével foglalkozik. Bemutatja a második világháborút közvetlenül követő évek, majd a politikai rendszerváltozás utáni időszak intézményrendszerének változásait, elemzi a szükségletek és az ellátások közötti összefüggéseket. Ismerteti a gyermekvédelmi intézmények különféle formáit, az intézményhálózat fejlesztésének terveit. Részletesen elemzi a segélyezés problémáit, a bölcsődei ellátást és az állami nevelőotthonok helyzetét. Ez az időszak a nagy intézmények kialakításának korszaka, de már megjelennek a korszerűsítésre irányuló elképzelések is. A tanulmány alapját Szeged Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei és statisztikai adatok képezik. A dolgozat Szeged város egészségügyi és szociális ellátásának közel fél évszázados történetét feltáró kutatómunka része.

Egészségügyi és szociális közigazgatás a második világháború utáni években

1944 decemberében a Debrecenben megalakult ideiglenes magyar kormánynak a népjóléti miniszter tagja is volt. A később megszervezett Népjóléti Minisztérium ügykörébe tartozott az egészségügy és a szociális ágazat nagy része. 1950-ben megszüntették a Népjóléti Minisztériumot, és Egészségügyi Minisztériumot hoztak létre az egészségügy, valamint a felnőttek (dolgozók és nyugdíjasok) szociális gondozásának országos közigazgatási, szakmai irányítására.

A front átvonulása után Szegeden az újjáéledő városi közigazgatásban megmaradt a háború előtti alatti tisztiorvosi szolgálat, amelynek élén a városi tiszt főorvos, dr. Viola György állt. A szolgálat feladata volt az állami egészségvédelmi (zöldkeresztes) szolgálat, a hatósági orvosi hálózat, a városi kórház és a közegészségügyi-járványügyi állomás irányítása. A polgármesteri hivatalban népjóléti osztály intézte az egészségügyi ellátással kapcsolatos hivatali teendőket. Helyileg tehát lényegében a háború előtti irányítási rendszer restaurálódott. A betegellátás 1944 és 1950 között az egyre növekvő számú biztosítottak számára jogszabályban rögzített határok között ingyenes volt, a nem biztosított betegek a városi, körzeti orvosnál és a közkórházak-

ban hatóságilag megállapított honoráriumot fizettek, a szegényjogú betegek ellátása szintén térítésmentesen történt. A magánorvoslás már az államosítás előtt is az egészségügyi ellátás viszonylag kis területét érintette, néhány speciális szakmában, mint a fogorvoslás és a szülészet-nőgyógyászat azonban még a korai 1950-es években is megmaradt.

A magyar állam szociálpolitikai feladatairól szóló 6300/1945. ME sz. rendelet szerint törvényhatóságokként ismét meg kellett alakítani az 1936-ban megszüntetett közegészségügyi bizottságokat, amelyek a helyi hatóságok indítványozó, javaslattevő szerveinek a szerepét töltötték be. Szegeden 1946. április 2-án alakult közegészségügyi bizottság. Úgynevezett rendes tagja lett Berényi Árpád mérnök, a Szabad Szakszervezetek képviselőjében, dr. Zobay Pál áll. ügyéségi elnök a föld-birtokrendező tanács részéről, Gulyás György, a Nemzeti Segély titkára, valamint dr. Berkes Pál, Császár Balázs, Jani Mihály és Komócsin Zoltán törvényhatósági bizottsági tagok. A bizottság rendkívüli tagjai: dr. Viola György tiszt főorvos, dr. Varga István városi főorvos, dr. Biacsy Béla szociális felügyelő, Ulrich Magda egészségügyi védőnő és Kiss Erzsébet szociális védőnő.¹

1946-ban létrehozták a szociális közigazgatás külön szervezetét, a Népjóléti Minisztérium közvetlen irányítása alá tartozó szociális szakszolgálatot.

Az országot hat szociális kerületre osztották. Egy-egy kerület élén szociális főfelügyelő állt, két-három vármegye tartozott hozzá. A főfelügyelők a minisztérium tisztviselői voltak, az Országos Szociálpolitikai Tanács előadói. A népjóléti miniszter vármegyéenként, törvényhatósági jogú városokként szociális felügyelőket nevezett ki, akik megyei, járási és városi, községi szociális titkárok segítségével, a társadalmi, politikai szervezetek bevonásával végezték a területi szociális munkát. A helyi szociális felügyelőségek az országos hálózat részeként, a minisztérium „külső struktúrájaként” működtek, de közvetlen hivatali és munkakapcsolatban álltak a helyi közigazgatással is. Ez a kettősség előnyei mellett számos hátránnyal, nehézséggel járt.²

Szeged az V. szociális kerülethez tartozott Békés, Csanád-Arad-Torontál és Csongrád vármegyével együtt. 1946. áprilisában dr. Biacsy Bélát nevezték ki a város szociális felügyelőjének.³ Ő azonban nem sokáig töltötte be ezt a funkciót, 1947 áprilisában dr. Zentai Károly Csanád vármegyei szociális felügyelőt megbízzák a Szeged város szociális felügyelői teendőinek ellátásával is.⁴ Zentai márkói feladatait 1948 márciusában más vette át, ettől kezdődően csak Szeged város szociális felügyelőségének irányítója a szociális szakszolgálat megszűnéséig.⁵

Jogszába írta elő, hogy törvényhatóságokként szociálpolitikai tanácsot kell alakítani a szociális felügyelőség társadalmi-politikai kapcsolatainak erősítése céljából. 1946. áprilisában ez Szegeden is megtörtént. A szociálpolitikai tanács tevékenysége sok párhuzamosságot mutatott a közegészségügyi tanács munkájával, személyi összetételében is átfedések voltak. A 9140/1948-as kormányrendelet egyesítette a két tanácsot népjóléti bizottság névvel. Ennek tagja lett a szakszervezetek és a FÉKOSZ képviselője, négy törvényhatósági bizottsági tag, az UFOSZ, a Vöröskereszt, az MNDSZ, a polgármester, a tiszti főorvos és a szociális felügyelő. A népjóléti bizottságokat 1949. január 1-ig kellett létrehozni.

1949 végén a tanácsrendszerre való áttérés előtt tervezték az egészségügyi és szociális szakszolgálat összevonását is. A két szolgálat feladatkörét az „egészségügyi és szociális hivatal” látta volna el az államhatalom helyi szervei, a tanácsok végrehajtó bizottsága egészségügyi és szociális ügyvitelének előkészítését szolgálva.⁶

Az egészségügy és a szociális ügyek tanácsai irányítása

Szegeden 1951. januárjában került napirendre a városi Közegészségügyi és Népjóléti Osztály

átstrukturizálása. A népjóléti feladatokat az Igazgatási Osztály szociálpolitikai csoportja vette át, a gyermekvédelem ügyköre az Oktatási és Népi-nevelési Osztály feladata lett. A megmaradó részből szervezték az önálló Egészségügyi Osztályt (XI. osztály). Az osztály látta el az állami, közegészségügyi és járványügyi feladatot, hozzá tartozott a gyógyító-megelőző ellátás, az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem, valamint a tervezési és pénzügyi feladatkör.⁷ Az osztály élén az osztályvezető városi főorvos állt, mint intézkedő, rendelkező szerv. A korábbi városi tiszti főorvos csak szakközeg, tanácsadó szerepet töltött be.) Az osztály, mint a tanács végrehajtó bizottságának szakközeg felügyeletet és ellenőrzést gyakorolt a városban működő és a tanácsnak alárendelt egészségügyi intézmények felett, felelős volt ezek működéséért, tervezte és szervezte a városi egészségügyi ellátást.⁸

A munkaviszonytól független felnőttvédelmi szociális ellátás ügyköre 1954-től a Belügy-minisztériumtól átkerült az Egészségügyi Minisztériumba. A városi tanács hivatali munkamegosztásában is hasonló változás történt. 1953. október 6-tól a szociális, gyámügyi és gyermekvédelmi igazgatási teendőket ellátó hivatali részlegek az Igazgatási Osztály keretéből kiváltak és önálló szociálpolitikai csoporttá alakultak át, amelynek közvetlen felügyeletét a Városi Tanács VB Egészségügyi Osztályának vezetője gyakorolta. „A szociálpolitikai csoport feladatköre: a szociális igazgatás, ennek keretében a felnőttvédelem, a szociális otthonok és hatósági főzőhely felügyelete, közgyógyszerellátás, közsegélyezés, hadigondozás, katonai segélyezés, a tervügyek ellátása stb., továbbá a gyámügyi igazgatás ellátása és a gyermekvédelem.”⁹ A rendkívül összetett szociális terület, az intézmények igazgatása bonyolult feladat volt, az Egészségügyi Osztályon belül olykor feszültségek jelentkeztek. 1974-ben például az osztály vb-nek szóló beszámolójában leírják, hogy a szociálpolitikai munka irányítása gondot jelent az osztályon belül. A probléma okát a szociálpolitikai csoport vezetőjének hibájául róják fel, a munka irányítása nem következetes, nincs folyamatosság.¹⁰

A Városi Tanács Közegészségügyi és Népjóléti Osztályát (1950. aug. 15. – 1951. febr. 1.), illetve az Egészségügyi Osztályt (1951. febr. 1. – 1990. okt. 22.) az alábbi osztályvezető főorvosok vezették:

Békési Zoltán 1951. jan. 15. – 1951. márc. 16.
Koszorús Istvánné 1951. márc. 16. – 1951. ápr. 7.
Békési Zoltán 1951. ápr. 7. – 1951. dec. 6.
Lantos György 1951. dec. 6. – 1957. jan. 15.
Imre Mihály mb. 1957. jan. 15. – 1957. ápr. 1.

Gajó István mb. 1957. ápr. 1. – 1957. ápr. 23.
 Berkes Pál 1957. ápr. 23. – 1963. márc. 1.
 Turóczi Júlia 1963. márc. 1. – 1965. febr. 15.
 Dudás Béla 1965. febr. 15. – 1979. jún. 30.
 Várkonyi László 1979. júl. 1. – 1982. ápr. 30.
 Csergő Tibor 1982. júl. 1. – 1990. okt. 22.

A leghosszabb ideig - másfél évtizedig - Dudás Béla főorvos töltötte be ezt a funkciót, Csergő Tibor dr. is majd egy évtizedig irányította az osztály munkáját. A rendszer talán legnehezebb időszakában Lantos György volt az osztályvezető, aki a sors fintoraként 1956-ban elhagyta az országot, akkori kifejezéssel „disszidált”.¹¹

Az 1970-es évek végén az Egészségügyi Osztály 2448 egészségügyi dolgozó munkáját irányította. 379 orvost, 1285 egészségügyi dolgozót és 771 egészségügyi műszaki, ügyviteli dolgozót alkalmaztak a tanácsai egészségügyi intézményekben.¹²

A szociális ellátás városi intézményei

1944. októberétől a tanácsrendszer kiépítéséig terjedő időszakban a szociális ellátások kiemelt fontosságú területe a szegénygondozás, a magukról gondoskodni képtelenek, a koldus szinten élők ellátása. Zentai Károly szegedi szociális felügyelő beszámolójából tudjuk, hogy a Szeged városi szegénygondozás ezekben az években is az úgynevezett egri/magyar norma szerint történt, amelynek alapjait 1935-ben fektették le, és 1946-ban az új viszonyoknak megfelelően átszervezték. A koldulás továbbra is tilos volt, a rászorulókról a törvényhatóság népjóléti ügyosztálya szegénykatesztert készített, nyilvántartotta a felajánlásokat. A szegényügygel, jótékonyossággal foglalkozó szervezeteket összefogó szegényügyi bizottság úgy határozott, hogy minden szegedi lakos jövedelmének körülbelül 1%-át felajánlja a szegénygondozás céljára, ennek 70%-át be is fizették. A szegénykateszter alapján végezett úgynevezett külső gondozás keretében 1948. áprilisi adatok szerint 1085 személy kapott állandó segélyt, népkonyhán étkezett 1267 személy. Nem rendszeres segélyben részesült 160 személy, köztemetésben részesült 16 elhunyt, közgyógyellátást pedig 227 családfő kapott. A városi napköziotthonokban 1200 gyermek kapott egyszeri, vagy kétszeri étkezést, a demokratikus nőszövetség iskolásokat étkeztető akciója keretében 1250 iskolás gyermek és 50 felnőtt étkezéséről gondoskodtak.¹³

A magyar normás szegénygondozás másik formája a zárt intézeti szegénygondozás. A magatehetetlen, vagy feltétlenül intézeti gondozásra szoruló szegényeket a Moszkvai (Berlini) körúti szeretetházban helyezték el, 119 férfit és 131 nőt. Minden rászorulót azonban nem tudtak elhelyezni,

a bővítést már az 1940-es évek végén is halaszthatatlannak tartották. A városi szegénygondozást szolgálta továbbá a Londoni körúti árvaház, ahol 44 fiú és 22 leány talált otthonra.¹⁴

Az iskolás gyermekek étkeztetési akcióját kiterjesztették az úgynevezett „szolnoki norma” alapján az átmenetileg válságos helyzetbe került 7-800 munkanélkültre is.¹⁵

A szociális gondoskodásban részesülők korra jellemző csoportját alkották a volt hadifoglyok. 1947. áprilisa után a Szovjetunióból nagy számban érkeztek Debrecenen át Szegedre a jugoszláv illetőségű, közöttük sok magyar anyanyelvű, leszerelt hadifoglyok. A városban 200 férőhelyes Jugoszláv Átmeneti Hadifogoly Otthont állítottak fel, ahol 1948. áprilisáig 856 jugoszláv illetőségű, magyar anyanyelvű volt hadifoglyot láttak el.¹⁶

A bentlakásos szociális intézmények helyzete a háború után a közszükségleti cikkek hiánya, az általános pénztelenség következtében katasztrofális volt, működésüket csak a legnagyobb nehézségek útján, állandó segélyezési akciókkal, gyűjtésekkel lehetett biztosítani. Dr. Biacsy Béla szociális felügyelő a népjóléti miniszterhez küldött jelentésében írja: „...megfelelő felszerelés hiányában a gondozottak még a legminimálisabb szükségletét sem tudják fedezni, sőt kénytelenek őket az intézetek kötelékéből elbocsátani és a felvételre jelentkezőket elutasítani.”¹⁷ Az Állami Siketnémák Intézetében 130 helyett csak 30 személyt gondoztak, az Állami Vakok Intézete nem működött, foglalkoztatójában 6-8 ember tevékenykedett. A városi árvaház, a Vöröskeresztes Kórház lábbeli és ruhasegélyre szorult, nem volt elég a szappan, az iskolákban kevés volt az élelmiszer, ruházat és a szappan.¹⁸

A szegedi Nemzeti Bizottság által életre hívott és országos hálózattá fejlődött Nemzeti Segély gyermekmentő akciójának keretében 1945. márciusában közel ezer gyermek érkezett Budapestről Szegedre, akiket átmenetileg a Nemzeti Segély Kálvária sugárúti székházában helyeztek el.¹⁹

Az 1940-es évek vége gyökeres fordulatot hozott a szegedi szociális ellátásban is. Az önálló, elkülönült szociálpolitika szükségességének tagadása a szociális igazgatás átszervezésében is megmutatkozott. A tanács vb-nek nem volt önálló népjóléti, szociálpolitikai osztálya, a szociális szakszolgálat megszűnt, beolvadt a tanácsai apparátusba.

A szociális gondoskodás fő célcsoportjává a „dolgozó ember” vált, amelynek ellátásáról az államosított és formailag a szakszervezetek alá rendelt társadalombiztosítás és a vállalati, munkahelyi szociálpolitika gondoskodott. A többi célcsoport, mint például a hajléktalanok, idős, beteg emberek,

fogyatékosok, munkanélküliek szociális ellátása az 1970-es, 1980-as évtizedig nem kapott megfelelő figyelmet. A hagyományosan szegény, szociálisan rászoruló emberek ellátását szolgáló intézmények az első húsz évben alig fejlődtek.

A szociális ellátás intézményei kivétel nélkül állami intézményekké váltak, a társadalmi segítőkészség szinte kizárólag a Vörös kereszt helyi szervezetének aktivistái révén érvényesült a szociális gondoskodásban. A szociális ellátásban meghatározó szerepet vállaló női szerzetesrendek tagjai, az általuk működtetett intézmények 1944-től 1948-ig is egyre rosszabb feltételek között dolgoztak, 1948-ban azonban valóságos politikai hadjárat, koncepció jogi eljárás indult ellenük. Az újsomogyitelepi szociális intézményben dolgozó Fehér Katalin szerzetes nővért 4 és fél év, Mezei Veronikát 4 év börtönre ítélte „a munkásbíróság”, mindkettőjüket - mint „a fekete reakció legveszedelmesebb ügynökeit” - azzal vádolták, hogy meglopták a gondozottakat.²⁰ Hasonló váddal illették a Moszkvai körúti szeretetházi apácákat. Koltay Erzsébet Modenta rendfőnöknőt letartóztatták, az otthon vezetését az MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) vette át.²¹

1951-ben a város kezelésben lévő fontosabb szociális intézmények: Szociális otthon (a volt szeretetházi intézmény a Ferences Szerzetesrend alsóvárosi rendházában és Petőfi telepi „fiók szociális otthon”), a városi árvaház, irgalomház és fiúotthon, valamint az átmeneti szállás.²² A Vakok Intézete és Siketnémák Intézete nem városi kezelésben volt. Az 1950-es évek első felében télen melegedőket alakítottak ki. 1953-ban három városi melegedőt lehetett igénybe venni: Új Petőfi telepen, Dugonics u. 24. sz. alatt és a Vértanúk tere (ma Vám tér) 5. sz. alatti épületben.²³

Egyik legsürgetőbb feladatnak tekintette a Városi Tanács VB a „kolduskérdés felszámolását”, első lépésként a koldusok összeírását. Megoldásként a koldusok kitoloncolását vagy szociális otthoni elhelyezését javasolták.²⁴ A Városi Tanács VB Szociálpolitikai Csoportjának beszámolója a következő évben is megemlíti, hogy a kolduskérdés felszámolása a város területén folyamatosan megtörtént, de továbbra is gond a gyermekek koldulása és csavargása.²⁵ A későbbi években ezzel a kérdéssel már a városvezetés szintjén nem találkozunk. A munkaképes koldusok „közveszélyes munkakerülőkké” nyilvánítása, a hatóságok erőteljes fellépése eltüntette a városból a „nótórius koldusokat”. 1959-ben a Városi Tanács VB ülésén elhangzott: a koldus-kérdés nem szociálpolitikai kérdés, hanem rendőri.²⁶

Szociális gyermekvédelem

A gyermek védelme a modern társadalom, az állam számára a XX. század elejétől mind nagyobb jelentőségű üggyé vált. A gyámügy, az egészségügyi gyermekvédelem mellett, azzal sok szállal összefonódva megjelent a szociális gyermekvédelem mint a szociálpolitika egyik ágazata, az 1930-as évektől pedig mind jobban teret hódít a családvédelem gondolata. A gyermekvédelem a második világháború utáni évtizedekben is kiemelkedően fontos állami célkitűzés, ami természetesen a helyi társadalom, egy város életében is nyomon követhető. A gyermekvédelem sokrétű államigazgatási, egészségügyi, szociális és pedagógiai feladatai bonyolulttá és nehezen áttekinthetővé tették a szociális igazgatást, a gyermekvédelmi intézményrendszert. „A gyermekvédelemnek jelenleg az egyik legfőbb hibája, hogy különböző ágazatok (szociálpolitikai, egészségügyi, közoktatásügyi, igazságügyi, ipari, rendészeti) egymástól meglehetősen elkülönítetten és egymásra való tekintet nélkül végzik feladataikat” – olvashatjuk az egyik városi tanácsi anyagban.²⁷

A szűkebb értelemben vett szociális gyermekvédelem a megszűnt Népjóléti, Szociálpolitikai Osztály hatásköréből a Városi Tanács VB Oktatási Osztályának (később Művelődési Osztály) ügykörébe került át (gyámügy, veszélyeztetett gyermekek, nevelőotthonok), más része (bölcsőde, egészségügyi gyermekotthon) az Egészségügyi Osztály irányítása alatt működött. (Vö. 1. ábra)

A gyermek- és ifjúságvédelem városi feladatainak összehangolására 1956. januárjában Gyermek- és Ifjúságvédelmi Városi Bizottság alakult, segítette őket a tanács Oktatásügyi Állandó Bizottságának Gyermek- és Ifjúságvédelmi Albizottsága. A tanácsi kerületekben azonban nem sikerült a hasonló bizottságok felállítása.²⁸

Az 1960-as évektől növekszik a nyilvántartott veszélyeztetett gyermekek száma. 1962-ben Szegeden 376 „nem megfelelő körülmények között élő” gyermekről tudtak. A legtöbben a szülők erkölcstelen életmódja (71) és egészségügyi okok miatt kerültek ebbe a helyzetbe, anyagi okok miatt mindössze 20 gyermek és fiatal körülményeit minősítették nem megfelelőnek. Szükségesnek tartották hangsúlyozni, hogy nem minden elvált szülő gyermeke veszélyeztetett.²⁹

A teljesen államosított gyermekvédelemben az 1960-as évtized közepén napirendre került a „társadalmasítás”, amely negyedévenként tartott értekezletek és kerületi albizottságok keretében történt. Az albizottságok területén 442 kiskorú élt

1974	1976	1980	1982	1984	1986	1987
664*	955	801	1614	1741	1801	2124

1. táblázat: A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számának alakulása az 1970-es és 1980-as évtizedben³¹

* A dorozsmai veszélyeztetett cigány gyermekek nélkül.

veszélyeztetett körülmények között, 155 családban. A kerületi tanácsok a gyermekek védelme érdekében preventív segélyeket is adhattak.³⁰

A nyilvántartásba vett veszélyeztetett kiskorúak száma az 1980-as években több, mint kétszeresére emelkedett. Az anyagi okok miatt veszélyeztetettek száma és aránya hasonló növekvő tendenciát mutat, a veszélyeztetettség az esetek mintegy felében a rossz anyagi körülményekre vezethető vissza.³²

A nehéz anyagi körülmények között élő, gyermekeket nevelő családok 1975-től rendszeres és rendkívüli nevelési segélyt kaphattak. A segélyezett gyermekek száma tíz év alatt nyolcszorosára emelkedett. A segélyezett kiskorúak és családjaik száma a 80-as évek második felében tovább növekedett.³³

Rendkívüli nevelési segély			
	1985	1986	1987
Családok	351	420	644
Ebből cigány	110	97	105
Gyermekek	1061	1100	1726
Ebből cigány	259	249	342
Rendszeres nevelési segély			
	1985	1986	1987
Családok	259	291	326
Ebből cigány	7	7	6
Gyermekek	518	548	614
Ebből cigány	14	14	16

2. táblázat

A rendkívüli nevelési segélyt kapott családok és gyermekek között jellemzően nagyobb arányban szerepelnek a cigányok, mint a rendszeres támogatásban részesülők között. 1989-ben 424 család kapott rendszeres segélyt, ezekben a családokban 902 gyermeket neveltek.³⁴

A rendszerváltás előtti években megkezdődött Szegeden, az ország más nagyvárosihoz hasonlóan a komplex családgondozás, családgondozói hálózat kiépítése.³⁵

Bölcsődék

A 3 éves kor alatti gyermekek napközbeni intézményes ellátása a világháború utáni évtizedekben az egészségügyi ellátáshoz tartozott. Ez meghatározta a bölcsődei gondozás szemléletét. A bölcsődei ellátást a közvélemény és a gyermekvédelmi szakma fenntartásokkal fogadta, szükséges rossznak tartotta. A rendszerváltás utáni sok bölcsődét be is zártak.

A bölcsődei férőhelyek száma a női munkaerő iránti szükségletekkel párhuzamosan gyorsan növekedett. (3. sz. táblázat) A bölcsődei férőhelyek gyors növelését a női munkaerő iránti kereslet tette indokolttá. Az 1950-1960-as években az üzemi bölcsődei férőhelyek száma meghaladta a területi, tanácsi bölcsődék férőhelyeinek számát. A férőhelyek iránti kereslet az 1990-ig tartó időszakban állandóan meghaladta az engedélyezett helyek számát. Például 1971. szeptemberében 485 bölcsődei férőhelyre 632 gyermeket vettek fel.³⁶ A hiányon alig enyhített az 1967-ben bevezetett gyermek-gondozási segély (gyes). 1973-ban a felvételt kérelmezők közel 60 %-át kellett elutasítani.³⁷

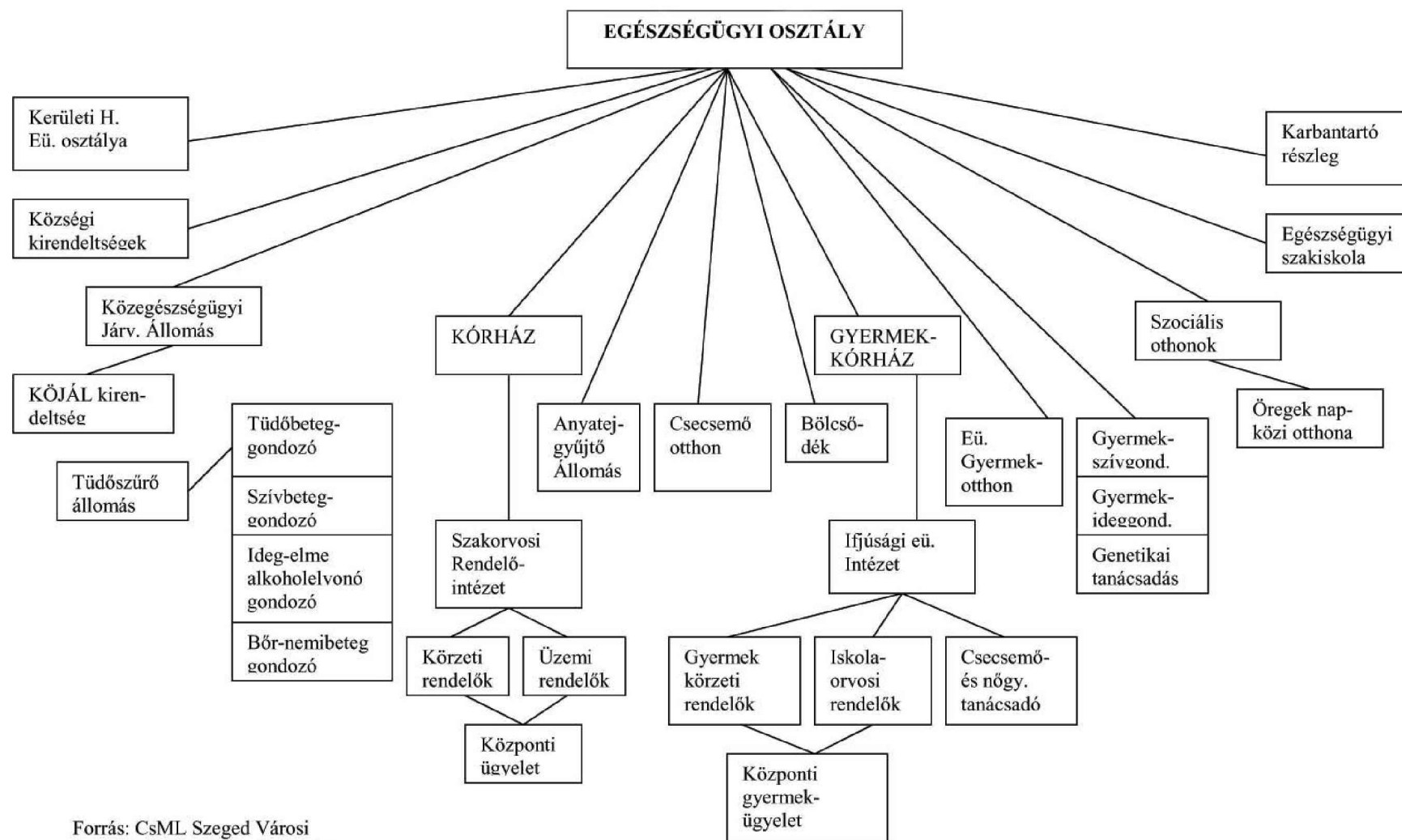
1958-ban Szegeden 15 bölcsőde van, ebből 10 üzemi intézmény. 1980-ban a területi (tanácsi) bölcsődék száma 20, az üzemi bölcsődéké 7-re csökkent.³⁸

Irgalomház, egészségügyi gyermekotthon

Az alapítványi jelleggel működő Boromei Szent Károly Irgalomházat a front közeledtekor elhagyták a szatmári irgalmas nővérek, akik az alapítástól végezték az intézményben a gondozási munkát. A püspöki hivatal megbízásából a szegény iskolanővérek (a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek) vették át a krízishelyzetbe került intézményben a közel száz súlyosan testi-értelmi fogyatékos, gyógyíthatatlan gyermek beteg gondozását. 1945. áprilisában az irgalmas nővérek (Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek) veszik át az Irgalomházat. 1947. márciusában a Viktima Nővéreket bízzák meg a vezetéssel és gondozással, akik egyházi közösséget is alkottak az intézményben.³⁹

Az Irgalomházban mindössze 6 szegedi beutalt volt ebben az időben, az ápoltak többségét a Népjóléti Minisztérium utalta be és fizette a költségeket, az ország különböző városaiból, a határon túl maradt településekről származó gondozottak után pedig az illetékes városnak, községnek kellett volna fizetni. Szeged ezeket a költségeket segítőkézsége ellenére sem vállalhatta magára. A minisztérium csak 1947-től tudott jelentősebb segítséget adni.⁴⁰

1951-ben az Irgalomházat államosították, és mint Állami Egészségügyi gyermekotthon, az újszegedi Gyermekkorház kihelyezett részlege

Forrás: CsML Szeged Városi
Tanács VB jkv. 1974. április 11.

1. ábra: Az egészségügyi és szociális ellátás szervezeti felépítése Szegeden 1974

működött tovább 1955-ig. Az otthonban a férőhelyek száma továbbra is 100, fiúk, lányok vegyesen. A felnőtteket már 1947-től fokozatosan igyekeztek eltávolítani az intézményből a szeretetházba, illetve a szociális otthonba.⁴¹ Túlkoros gondozottak azonban a következő évtizedek alatt is maradtak az intézménybe.

1955. január 1-től 1966. november 1-ig az intézmény az Egészségügyi Minisztérium közvetlen irányítása alá tartozott dr. Molnár Lajos igazgatása alatt. Ebben az időszakban két jelentős változás történt. 1963-ban az otthonhoz csatolták az átotthalmi volt határőr laktanyában kialakított 100 férőhelyes otthont. 1964-ben pedig Waltner Károly gyermekgyógyász professzor felajánlásából új pavilonnal bővült a szegedi anyaintézmény. A két részlegben így összesen 250 férőhelyen gondozta a gyermek betegeket 132 alkalmazott.⁴²

1966. január 1-től a minisztériumtól Szeged Városi Tanács Egészségügyi Osztályához került az Egészségügyi Gyermekotthon szakmai és gazdasági irányítása, de a beutalási jogot a minisztérium fenntartotta. November 1-én az igazgatói teendőket dr. Galántai Erzsébet vette át, akinek a vezetése alatt felszereltségében, szakmai színvonalát tekintve sokat fejlődött az intézmény. 1986-ban újabb, korszerű pavilont építettek, így a gondozottak száma ugyan nem változott, továbbra is 250, de kedvezőtlen adottságú átotthalmi részlegben csak 30 beteg maradt. A férőhelyekből 35 a szegedi, 90 a Csongrád megyei, 125 pedig a Békés megyei gyermek beutaltak számára állt rendelkezésre. A dolgozók száma az 1970-es évek végére 162-re emelkedett.⁴³

Állami gondozottak, csecsemő és nevelőotthonok

1944. és 1950. között Szegeden az árva, elhagyott és elhagyottá nyilvánított, állami gondozásba vett gyermekek számára három intézmény állt rendelkezésre. A Londoni körüti Városi Árvaház, amelynek irányítását 1944. szeptember 30-án átvették a Szent Vince rendi irgalmas nővérek, ők 1948-ig folytathatták ezt a munkát. Az újszegedi Árpád Nevelőotthon, amely a háború előtt átmeneti leányotthon, valamint a Gyermekvédő Liga és a Gyermekszanatórium Egyesület kerti gyógyiskolája volt, a háború után hadikórházként működött, itt szállásolták el az Izraelbe kivándorló gyermekeket, majd a görög polgárháború miatt elmenekült gyermekeket.⁴⁴ A Csanádi utcai Állami Gyermekmenhely, majd Állami Gyermekvédő Intézet az állami gyermekvédelem részeként hároméves korig gondozta, ápolta és gyógyította az állami

gondozásba vett csecsemőket és tartotta a kapcsolatot a nevelőszülőknél elhelyezett gyermekekkel.⁴⁵

1951 áprilisától a Bal fasoron létrehozott Csongrád megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (GYIVI) lett a felelős az állami gondozott gyermekek testi-szellemi fejlődéséért. A korábbi nevelőotthonok kezdetben gazdaságilag, szakmailag önállóan működtek, majd integrálták azokat a GYIVI szervezetébe.

Szegeden az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején közel ötszáz az állami gondozott kiskorúak száma, akik főként erkölcsi és egészségügyi okból kerültek állami gondozásba, viszonylag ritka esetben hivatkoztak anyagi okokra.⁴⁶ Az állami gondoskodás az 1945 előtti időktől eltérően döntően gyermekvédelmi intézményekben történt, a nevelőszülőknél élő gondozottak száma az 1960-as években mindössze 70-80. Az örökbe fogadás is ritka, évente egy-két esetben.⁴⁷

1950-ben a kórházi ápolásra nem szoruló csecsemőket a gyermekkórházzá alakuló Csanádi utcai épületből a Bal fasori GYIVI létesítménybe költöztették, ahol átmeneti gyermekotthon is helyet kapott. 1958-ban a Gyermek- és Csecsemőotthon gondnoka kérte, hogy az otthont a Városi Tanács VB irányításából helyezték a Megyei Tanács VB kezelésébe, de ehhez a szegedi vb nem járult hozzá.⁴⁸ Az 1970-es években a 90 férőhelyes Csecsemőotthon egyik részlege a Bal fasoron, a másik, a típegők számára létesített részleg a Töltés utcában működött.⁴⁹ 1982-ben nyílt meg a Bölcsőde utcai korszerű épületben az 56, majd 40 férőhelyes Gyermekotthon.

Az 1950-es években Szegeden három nevelőotthon volt. A Londoni körüti otthonban száz I-IV. osztályos általános iskolás fiúkat helyeztek el, a József Attila (Vásárhelyi) sugárúti nevelőotthonban 56 I-VIII. osztályos leány lakott (1957-től a nevelőotthon Kállai Éva nevet vette fel), az Ifjú Gárda Ifjúsági Város (volt Árpád Nevelőotthon) 120 fő tanköteles koron túli, de még 16. életévét be nem töltött kiskorút fogadott be. Közülük csak az Ifjú Gárda épületi adottságai tekinthetők megfelelőnek, időnként azonban ott is annyian voltak, hogy a gyerekek megtetvesedtek.⁵⁰ 1959-ben alakult a 60-80 férőhelyes Rigó utcai Nevelőotthon, ahol a felső tagozatos állami gondozott fiúkat helyezték el.⁵¹

Az 1960-as és 1970-es évtizedben a nevelőotthonok száma nem változott, a férőhelyek mennyisége és elosztása azonban gyakran módosult. 1968-ban a nevelőotthoni férőhelyek az alábbiak szerint alakultak:

Ifjú Gárda	120
Kállai Éva leányotthon	110
Rigó utcai nevelőotthon	80
Londoni krt-i nevelőotthon	90
Csecsemőotthon	80 férőhely.

Összesen tehát 550 nevelőotthoni férőhely. Ezen kívül az egészségügyi gyermekotthonban, ipari tanuló intézetben, diákotthonokban és siketnémák intézetében elhelyezett fiatalokkal együtt 716 a Szegeden élő állami gondozottak száma.⁵²

Az 1980-as évek első felében egy korszerű nevelőotthon építését tervezték, de ez nem valósult

meg, helyette a régieket korszerűsítették. Változott a szakmai koncepció is. Arra törekedtek, hogy a nevelőotthonok „széles korhatárúvá” váljanak, a testvéreket ne szakítsák el egymástól. A Londoni körúti és a Rigó utcai nevelőotthonban 6-18 éves fiúkat helyeztek el, az Ifjú Gárda széleskorhatárú koedukált otthonná vált. A Kállai Éva Otthon ifjúsági otthonként működött. A két utóbbinak kihe-lyezett utógondozói részlege is volt. A férőhelyek kihasználtságának arányai arra engednek következtetni, hogy a korábbi évek zsúfoltsága erre az időszakra megszűnt.⁵³

	1980.				1984.			
	Ifjú Gárda	Londoni krt.	Rigó utca	Kállai Éva	Ifjú Gárda	Londoni krt.	Rigó utca	Kállai Éva
Óvodás	0	14	0	0	30	16	2	0
Alsótagozatos	0	60	0	0	29	33	7	0
Felsőtagozatos	0	0	74	0	21	37	22	0
Szaktanács. t.	74	0	0	25	15	0	15	5
Dolgozó kisk.	16	0	0	17	20	0	1	26
Összesen	90	74	74	42	115	86	47	31
Férőhely kihasználás	69	74	92,5	70	88,4	86	59	52
Utógondozói otthonban	40	0	0	45	20	0	0	35

3. táblázat

Rövidítések jegyzéke

CsML = Csongrád Megyei Levéltár
GYIVI = Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézet
MOL = Magyar Országos Levéltár
NM = Népjóléti Minisztérium
VB = Végrehajtó Bizottság

Jegyzetek

1. CsML Szeged város polgármesterének iratai 4078/1946. VI. sz., Közli: Rácz János: Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben 1945. november – 1948. június. Szeged, 1981. 472-473. old.
2. Bővebben: Bárány Ferenc: Szociális igazgatás 1945 – 1950. In: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Főiskolai Kar Általános Szociális Munkás Szakának és Gyógytornász Szakának Jubileumi évkönyve 1989-1999. Szeged, 1999.
3. MOL NM C-1-h 8. d.
4. CsML Csanád vm. szociális felügyelőjének iratai XXI. 7. 3. d. 350/1948.
5. CsML Csanád vm. szociális felügyelőjének iratai XXI. 7. 3. d. Dr. Biacsy Béla további sorsáról nem tudunk. Feltehetőleg róla van szó a Délmagyarország 1948. április 11. számában, amely arról számol be, hogy „újabb demokráciaellenes szervezkedést derített fel a szegedi rendőrség”, amelyet Lévai Béla vezetett. Az ÁVO őrizetbe vette több városházi tisztviselővel együtt dr. Biacsy (sic!) Bélát. Zentai Károlyról, későbbi életútjáról bővebben: Bárány Ferenc: A szociális szakszolgálat tevékenysége az egykori Csanád vármegyében 1946 – 1950. In: Tanulmányok... SZTE EFK Általános Szociális Munkás Szak, Szeged, 2001.
6. CsML Csanád vm. szociális felügyelőjének iratai XXI. 7. 3. d. 1005/1949.
7. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1951. január 18.

8. A Magyar Állam szervei 3. kötet 1950 – 1970.
Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1993. 87. old.
9. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei. 1953. november 26.
10. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei. 1974. április 11.
11. 1956-ban Lantos Györgyön kívül külföldre távozott még a vezető beosztású orvosok közül dr. Molnár Pál kórházigazgató-főorvos, dr. Forgács Pál a Sportorvosi Intézet vezetője és dr. Hutter Ferenc kórházi laboratóriumi főorvos.
12. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei. 1978. április 6.
13. Zentai Károly: Szociális munkaeredmények Szegeden. Szociális Szakszolgálat, 1948. 4-5. sz. 26. old.
14. Zentai Károly: Szociális munkaeredmények Szegeden. Szociális Szakszolgálat, 1948. 4-5. sz. 26. old.
15. Dénes Leóné: MNDSZ iskolai étkeztetési akció. Szociális Szakszolgálat, 1948. 4-5. sz. 26-27. old.
16. Dénes Leóné: Jugoszláv Átmeneti Otthon. Szociális Szakszolgálat, 1948. 4-5. sz. 27. old.
17. CsML Szeged város szociális felügyelőjének iratai 20/1946.
Közl.: Rácz János szerk.: Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben 1945. november – 1948. június. Szeged, 1981. 473. old.
18. CsML Szeged város szociális felügyelőjének iratai 20/1946.
Közl.: Rácz János szerk.: Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben 1945. november – 1948. június. Szeged, 1981. 473-474. old.
19. Délmagyarország, 1945. március 8.
20. Ítélt a munkásbíróság az újsomogyitelepi apácák bűnjében.
Délmagyarország, 1948. november 4.
21. Újabb klerikális gaztett. Tehetetlen aggokat loptak meg a szeretetházi apácák.
Délmagyarország, 1948. november 13.
22. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1951. január 25.
23. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1953. november 26.
24. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1952. június 5.
25. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1953. november 26.
26. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1959. június 2.
27. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1952. június 5.
28. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1956. május 8.
29. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1962. január 23.
30. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1965. január 18.
31. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1974. április 11., 1986. július 10., 1988. február 11.
32. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1986. július 10.
33. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1988. február 11.
34. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1990. augusztus 16.
35. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1988. február 11.
36. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1972. január 13.
37. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1974. április 11.
38. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1958. december 30. és 1980. szeptember 25.
39. Pál József: A szegedi Boromei Szent Károly Irgalomház története 1929-1951.
In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. Studia Historica. 2. Szeged, 1999. 510., 517. és 532. old. Az Irgalomház 1939-ben költözött a Polgár, ma Gogol utcából Polyák Károly alapító Agyagos út és Trencsényi (Gladics) utca által közrefogott többbldas telken emelt épületekbe, a mai Waltner Károly Otthon területére.
40. Pál József: A szegedi Boromei Szent Károly Irgalomház története (1929-1951).
In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. Studia Historica. 2. Szeged, 1999. 539. old.
41. Ötvenéves az egészségügyi gyermekotthon. N. I. Délmagyarország, 1978. június 27.
42. Ötvenéves az egészségügyi gyermekotthon. N. I. Délmagyarország, 1978. június 27.
43. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1965. november 23., 1967. január 17. és 1875. május 8., valamint Ötvenéves az egészségügyi gyermekotthon. N. I. Délmagyarország, 1978. június 27.
44. Dóczi Tamás: Csongrád megye gyermekvédelmének rövid története.
<http://www.csongrad-megye.hu/szocial>
45. Tekulics Péter dr. – Román Ferenc dr.: 100 éves a Szeged MJV. Önkormányzat Gyermekkórháza. Szeged, 2003. 3. old.

46. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1959. február 24. és 1960. november 1.
47. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1961. október 17. és 1968. március 12.
48. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1958. június 1.
49. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1974. április 11.
50. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1952. november 6. és 1956. május 8.
51. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1960. szeptember 20.
51. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1968. március 12.
52. CsML Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyvei 1984. november 8.

Social Services and Institutes in Szeged 1945 – 1990

I.

Bárány, F.

University of Szeged, Faculty of Health Sciences and Social Studies,
Department of Social Work and Social Policy
e-mail: barany@etszk.u-szeged.hu

Keywords: social administration, social institute, child protection

Summary

The first part of the study deals with the history of social administration and social institutes in town Szeged from 1945 up to 1990. It explains the changes of the system of institutions and analyses the links between the needs and services in the years after the second world war and after the change of the political system. It elaborates different forms of institutes of the child protection and plans of development of institution-system. It analyses in detail problems of child benefits, applied of day nursery and circumstances of the foster homes. This period is the development of large institutions, but appear yet the modern conceptions too. The study lies on evidence the minutes of town council Szeged and statistical data. The study is a part of the research on half century long history of the health and social services in town Szeged.
